

Григорій Богослов. *П'ять Слів про богослов'я* / перекл. з давньогр. Уляна Головач, вступ. ст. і комент. Тарас Тимо. Львів: Видавництво Українського католицького університету 2018. хcviii + 270 с.

Перекладено за виданням: Grégoire de Nazianze. *Discours 27-31 (Discours Théologiques)* / ed. Paul Gallay (Sources Chrétiennes, 259). Paris: Les Éditions du Cerf 1978.

Джерельна серія «In via» виходить у Видавництві УКУ з 2005 року. Її мета – доносити до українського читача класичні тексти – грецькі і латинські, античні і християнські — в українському перекладі, з паралельним оригінальним текстом, із супровідною вступною статтею та науковими коментарями. У цій серії вже побачили світ дуже різноманітні твори: від діалогу Платона «Бенкет» до середньовічних схоластичних трактатів Боеція, Ансельма і Бонавентури. Врешті надійшла черга і до свято-отцівської спадщини: перекладна антологія «In via» збагатилася 2018 року українським перекладом «П'ятьох Слів про богослов'я» – монументального витвору богословської думки, духовної інтуїції та ораторської майстерності одного з найвизначніших Отців Церкви періоду становлення християнської доктрини – Григорія Богослова, єпископа з Назіанзу й архієпископа Константинопольського у 379–382 роках.

У візантійській культурі Григорій був безперечним авторитетом як духовний учитель, проповідник і пастир. Його твори завжди входили в збірки повчальних духовних читань, їх буквально розбирали на цитати і вплітали у літургійні тексти. Багато стихир великих свят літургійного року є парафразами уривків із Григорієвих гомілій на ці свята. У пізнішій візантійській традиції (після IX ст.) ім'я Григорія входить в ряд Трьох Вселенських Учителів і Святителів, поряд з Василієм Великим і Йоаном Золотоустим, а його зображення стають невід'ємною частиною т. зв. «святительського чину» в стінописі храму, поряд із найвидатнішими єпископами — вчителями віри й авторами текстів Божественної Літургії.

Вплив «П'ятьох Слів про богослов'я» виходить далеко за межі своєї історичної епохи. Головна мета цього твору – захист і утвердження віри у Троїчного Бога: Отця, Сина і Святого Духа. Це своєрідний «маніфест» троїчної віри Церкви супроти євноміан і «духоборців», що його Григорій виголосив 380 року з єпископської катедри в Константинополі.

У «Словах» Григорія знаходимо авторитетний виклад основних догм тріадології (вчення про Тройцю).

Я сам цього тримаюся і хотів би, щоб усі, хто дорогий мені, теж почитали Бога Отця, Бога Сина, Бога Духа Святого – три самоті, єдине Божество, нероздільне у славі, і честі, і сутності, і царстві... (Слово 31:28)

Не буде перебільшенням сказати, що саме завдяки зусиллям Григорія Богослова було сформульоване православне вчення про Святого Духа. І хоч пневматологія Григорія випереджувала свій час і її не зрозумів повністю та не підтримав Другий Вселенський собор, однак саме вона мала вирішальний вплив на формування віри Церкви у божественність Святого Духа і стала частиною її догматичного вчення у пізніші століття, а пневматологічні твори Григорія увійшли в золоту скарбницю християнського богослов'я.

Вражає живість і безкомпромісність сотеріологічних тверджень автора, в яких він не залишає сумніву ані щодо повноти прийняття Сином Божим людської природи у всіх її вимірах, ані щодо повноти спасіння, яку людина отримує внаслідок воплощення Бога.

Він сходить до рівня рабів і бере на себе чужу подобу, носить у Собі всього мене і все моє, щоб винищити в собі моє гірше, як вогонь випалює віск або сонце — земні випари, і щоб я через поєднання з Ним міг отримати участь у тому, що належить Йому (Слово 30:6).

Не менш важливо й те, що Григорій з надзвичайною виразністю і полемічною гостротою розкриває тут сутність самого *богослов'я*. Для нього це насамперед таїнство, у якому людині, завдяки співдії благодаті, дарується істинне, хоч завжди неповне і неостаточне, пізнання Бога, і харизма передати пізнане словами, наскільки це можливо. Нарешті, «Слова» Григорія є чудовим прикладом пізньоантичної християнської риторики, ораторського мистецтва, проповідницького і полемічного жанрів.

Думка Григорія – надзвичайно багата, різнопланова і сповнена нюансів, висловлена майстерною мовою т. зв. «філософської риторики», в якій сутність сказаного нерозривно поєднана з *формою* тексту. Тут, як у кожному мистецькому творі — поезії, іконі, картині чи фільмі, — важливий кожен нюанс, кожен штрих, відтінок, кадр... Такі тексти розкриваються перед нами поступово, в процесі вдумливого і терпеливого читання й перечитування. Григорій майстерно використовує у своїх промовах гру образів і алюзій на біблійні й античні джерела, вибудовує тонкі, несподівані аналогії, використовує гру слів (часто – неперекладну), тонку іронію тощо.

Якщо пізня античність змагала до ідеалу філософської риторики, то Візантія винайшла *риторичне богослов'я*, предтечами і найвищими авторитетами якого були «Три Святителі»: Василій Великий, Григорій Богослов та Йоан Золотоустий. Богослов'я Григорія Богослова надзвичайно цілісне і послідовне (як таке, воно становить повноцінну «систему»), висловлене притому завжди у дуже витончених і продуманих літературних формах, де

кожен елемент, кожна тонка грань тексту – на своєму місці, має своє значення і відіграє певну роль в цілості аргументації. Крім того, це не просто риторика чи література, а глибоко контекстуалізований богословський голос *учителя і пастиря*. Завжди *ad hoc*, завжди з приводу конкретної богословської чи пастирської проблеми, завжди у відповідь на певний виклик (полеміка з еретиками, драматичні події власного життя, літургійні святкування, пастирські обов'язки). Під цим оглядом «П'ять слів» Григорія безперечно належать до шедеврів пізньоантичної риторики і водночас — до найсильніших текстів патристичної епохи за своєю духовною і богословською глибиною.

«П'ять слів» Григорія надихнуть візантійського містика і монашого реформатора X–XI століть Симеона Нового Богослова на написання його власних «Слів про богослов'я», у яких він підхоплює і розвиває вчення свого кашпадокійського попередника. А напруга між непізнаванністю Бога і реальністю богоспілкування, так виразно представлена Григорієм, буде в центрі т. зв. «ісихастської полеміки» XIV–XV століть, що справить величезний вплив на духовність і богослов'я Східної Церкви.